

Чым ёсць справядлівая вайна?

■ ГАРЫ ЁЛЗ

Тэкст друкуецца з ласкавай згоды аўтара

У традыцыйнай тэорыі справядлівай вайны разглядаюцца тры асноўныя тэмы: прычыны вайны, яе хада і наступствы. Або, калі ўжываць навуковыя клішэ, *jus ad bellum*, *jus in bello* і *jus post bellum*. Найбольшая ўвага сёння надаецца другому аспекту — непасрэдна вайсковым дзеянням. Менавіта на гэтым этапе лягчэй за ўсё ідэнтыфікаваць відавочныя злачынствы. Пра іх, аднак, вельмі рэдка паведамляюць грамадзкасці, а караюць злачынцаў яшчэ радзей. Існуюць два правілы *jus in bello*. Паводле першага, камбатантаў трэба адрозніваць ад некамбатантаў і пазбягаць ахвяраў сярод апошніх. Другое правіла *jus in bello* — прапарцыйнасць, што значыць сувымернасць гвалту мэтам кожнага з бакоў. Патрабаванні маралі зрэдку прымаюць пад увагу падчас бітвы, а нават калі тое здараецца, дык адразу ж стаецца прадметам гарачых спрэчак. Чаму гэта так?

У “Вайне і міры” Талстога князь Андрэй — вышталцоны, прагрэсіўны, валявы і гуманны чалавек. Досьвед вайны не зажэрсціў яго (нягледзячы на цяжкае, амаль сьмяротнае раненне ў бітве пад Аўстэрліцам), князь нават спрабаваў рэфармаваць вайсковую сыстэму. Але напярэдадні Барадзінскай бітвы нават разважаў Балконскі паддаўся агульнаму настрою. Пад уздзеяннем ад разбурэнняў у сваім маёнтку, ён разважаў: “Я б ня браў палонных. Які ў гэтым сэнс? Паланіць, а не забіваць — простае рыцарства. Французы разбурылі мой дом і рушаць на Маскву. Яны абражалі і кожную сэкунду абражаюць мяне. Яны мае ворагі, усе яны для мяне злачынцы... гуляць у вайну — вось што падступна, разам з гульнямі ў высокароднасць ... Яны рабуюць дамы іншых людзей, выдаюць фальшывыя грошы, і, горш за ўсё, забіваюць маіх дзяцей, майго бацьку і пасля разважаюць пра правілы вядзення вайны... Калі б ня гэтыя гульні, мы б ніколі вайну не распачыналі, акрамя выпадкаў, калі ёсць за што ісці на непазбежную смерць. Мэта ваявання — забіць”.¹

Андрэй дасягнуў стану, неабходнага, паводле Кляўзэвіца, для таго, каб ваяваць, — стану *Hass*, нянавісьці да ворага. У кожным псыхічна здравым чалавеку закладзена нешта, што перашкаджае забіць, — баязьлівасць, сумленне або разгуба ў рашучы момант. Менавіта таму падчас вайны так шмат страляюць, але ня ў ворага, скідаюць так шмат бомбаў убок ад цэлі. Заданьне тых, хто адказвае за вайсковыя посьпехі, — прымусіць людзей пераадолець унутраны бар’ер, што не дазваляе ім забіць. Адзіны магчымы дакладны сродак у такой сытуацыі — дэманізаваць ворага, зрабіць так, каб нянавісьць да яго сталася не проста руцінай, а подзьвігам.

Кляўзэвіц сьцьвярджае, што вайну жывіць эмоцыя (*Gefühl*), якая з цягам часу засланяе цьвярозы разьлік (*Absicht*). Так разгортваецца бяскончая сьпіраль (*Wechselwirkung*) варажнечы. Нянавісьць спараджае крываваыя дзікуnstвы, якія выклікаюць зваротныя акты барбарства, і так далей па новым коле. З гэтага Кляўзэвіц выводзіць, што вайна па сваёй прыродзе імкнецца да абсалютызцыі. Шэкспір быў амаль па-навуковаму дакладны, калі пісаў, што Антоні “спусьціў сабак вайны” і не кантраляваў больш яе наступствы.

Іншыя дасьледнікі вайны маюць свой погляд на кляўзэвіцаў *Wechselwirkung*. Вось што піша Фукідзід: “Вайна пазбаўляе людзей рэсурсаў, на якія яны разьлічвалі, і тым самым вучыць іх гвалту, гартуе людзей, каб тыя лепей прыстасоўваліся да зьнешніх умоваў... Боязь, што вораг першым распачне разьню, прымушае кожны з бакоў пераўзыходзіць на справе чуткі пра свае новыя жажлівыя прыдумкі. Зьдзейсьніць гэта можна двума шляхамі: маланкавым наступам або надзвычай крывавай адплатай.

У фармулёўцы Абрагама Лінкальна (які ў 1854 годзе прадказваў, што будзе, калі ў ЗША распачнецца грамадзянская вайна Поўдню і Поўначы) тая ж думка гучыць наступным чынам: “Адзін бок будзе чыніць правакацыі, другі абуралца; першы — закідваць абвінавачваньні, у адказ на што атрымае дзёрзкія выклікі. Агрэсія адных выклікае помсту іншых.”²

Рабункі і гвалт над мірнымі жыхарамі, катаваньні і забойствы палонных — звычайныя рэчы падчас вайны. Вайсковая прапаганда ўхваляе скрайнасці, д’ябалізуе вобраз ворага. Менавіта таму прэзыдэнт Буш апісвае вайну ў Іраку як бітву супраць самога зла. Нянавісьць — занадта карысны інструмэнт уплыву, каб ад яго адмаўляцца. Яна часьцяком адзіны сродак супраць баязьлівасьці і гуманнасці. Чальцы арганізацыі вэтэранаў В’етнаму, якія служылі на вайсковых катэрах *Swift Boat Veterans for Truth*, былі “зьбянтэжаныя, проста шакаваныя” ад адной толькі думкі, што амэрыканцы здольныя на зьверствы. А вось дзяржавы схільныя не заўважаць жажлівы “плён” прапагандысцкай дзейнасьці сваёй вайскавай машыны. Калі я навукаўся ў афіцэрскай школе, сяржант (удзельнік бітвы каля Балдж), распавёў нам, як яму загадалі пазбаўляцца палонных, якія яму заміналі (сказалі так: “проста вырвіце загваздку і прапануюць ім падзяліць гранату між сабой”). У такой атмасфэры якія шанцы на панаваньне ў чалавечых думках маюць развагі пра справядлівасьць?

Абрагам Лінкальн не зьдзівіўся б, калі б даведаўся, што амэрыканцы ўчыняюць зьверствы. У год бітвы пад Гэтсбэргам ён апісваў жахі вайны, якую вёў: “У галовах людзей расьце бязладзьдзе. Квітнее і множыцца падман. Даверу людзей адно да аднаго ўсё меней, яго месца займае ўсюдыісная падазронасьць. Кожны адчувае цьмянае жаданьне забіць суседа, каб самому ня быць ім забітым. Усялякае дзеянне выклікае помсту і адплату. Прычым усе згаданыя дзікуnstвы пануюць у асяродзьдзі шчырых людзей. Але ж ёсць і іншыя. У пошуках спажывы з-за мяжы зьлятаюцца драпежнікі, уздымае галаву кожная мязотная пачвара. У паўсюльным хаосе яны чыняць злачынствы. Яшчэ больш пагаршаюць становішча рашучыя захады, якія падаюцца неабходнымі,

1 Леў Талстой “Вайна і мір”. Пераклад Канстанцыі Гарнэт (Modern Library, 1994), ст. 885-886.

2 Абрагам Лінкальн, прамова, прысьвечаная акту Канзас-Нэбраска, 16 кастрычніка 1854 году. Цытавана па “Прамовах і публікацыях” пад рэдакцыяй Дона Э. Фэрэнбахэра (Library of America), том 1, ст. 335.

What Is a Just War?

■ GARRY WILLS

Garry Wills is Professor of History Emeritus at Northwestern. His new book is "Henry Adams and the Making of America". (October 2005)

Jus in Bello

The traditional theory of the just war covers three main topics—the cause of war, the conduct of war, and the consequences of war. Or, in the Scholastic tags: *jus ad bellum*, *jus in bello*, and *jus post bellum*. But most attention is given now to the middle term, the conduct of war. That is where clear offenses are most easily identified, though only occasionally reported and even more rarely punished. The two main rules of *jus in bello* have to do with discrimination between combatants and noncombatants, the latter to be spared as far as possible, and proportionality, so that violence is calibrated to its need for attaining the war's end. The claims of morality here are recognized with difficulty in actual combat, and disputed when recognized. Why should that be?

In Tolstoy's *War and Peace*, Prince Andrey is an enlightened, humane, reforming, disciplined man. He has had experience in war without becoming embittered—he was badly (almost mortally) wounded at the Battle of Austerlitz—and has tried to improve the military system. But by the Battle of Borodino, even this estimable man has snapped. After riding past his destroyed estate, he ruminates:

I wouldn't take prisoners. What sense is there in taking prisoners? That's chivalry. The French have destroyed my home and are coming to destroy Moscow; they have outraged and are outraging me at every second. They are my enemies, they are all criminals to my way of thinking.... Playing at war, that's what's vile; and playing at magnanimity and all the rest of it.... They plunder other people's homes, issue false money, and, worse than all, kill my children, my father, and then talk of the laws of warfare.... If there were none of this playing at generosity in warfare, we should never go to war, except for something worth facing certain death for.... The object of warfare is murder.¹

Andrey has attained the state Clausewitz says is necessary to war—Hass, hatred for the foe. There is in all sane people a hesitation to kill, whether from timidity, disorientation, or scruple. That is why so many bullets are fired in war but not at the target, why so many bombs are dropped but not where they were supposed to be. It is the task of those in charge of war to override these hesitations, and the only sure way of doing that is to demonize the enemy, so that hating him is not only condonable but commendable.

Clausewitz says that war is fueled by emotion (*Gefühl*), which always outruns intent (*Absicht*). And once this begins there is a constant ratcheting-up (*Wechselwirkung*) of hatred. Hate produces atrocities, which provoke answering atrocities from the other side, and so on in a reciprocal upward spiral. This means, says Clausewitz, that war by its basic nature drives onward to extremes. Shakespeare was almost scientifically accurate when he had his Antony "let slip the dogs of war"—to outrun expectations and control.

Other students of war have their own versions of Clausewitz's *Wechselwirkung*. Here is Thucydides:

War, depriving people of their expected resources, is a tutor of violence, hardening men to match the conditions they face.... Suspicion of prior atrocities drives men to surpass report in their own cruel innovations, either by subtlety of assault or extravagance of reprisal.

Abraham Lincoln's version (predicting, in 1854, what would happen if the North and South went to war): "One side will provoke; the other resent. The one will taunt, the other defy; one aggresses, the other retaliates."²

In war, the raping and robbing of civilians, the brutalizing and killing of prisoners, are not anomalies. War propaganda excites such extremes, with its emphasis on the vileness of the foe. That is why President Bush presents his war as a battle against evil itself. Hate is too valuable to be renounced. Often it is the only antidote to other emotions like cowardice or humanitarianism. The Swift Boat Veterans for Truth were, like Claude Rains in *Casablanca*, "shocked, shocked" at the idea that Americans could commit atrocities. But governments usually look the other way when their own provocations produce their natural result. When I was a high school student in the ROTC, the veteran sergeant instructing us, a man who had fought at the Battle of the Bulge, remembered being told by superiors to get rid of prisoners if they inconvenienced his own activity ("just pull the pin of a hand grenade and tell them to split it up among themselves"). In this atmosphere, what chance do reflections on justice have of prevailing?

Abraham Lincoln would not have been shocked to hear that Americans commit atrocities. He described, in the year of Gettysburg, the immoralities of the very war he was directing:

Thought is forced from old channels into confusion. Deception breeds and thrives. Confidence dies, and universal suspicion reigns. Each man feels an impulse to kill his neighbor, lest he be first killed by him. Revenge and retaliation follow. And all this, as before said, may be among honest men only. But this is not all. Every foul bird comes abroad, and every dirty reptile rises up. These add crime to confusion. Strong measures, deemed indis-

1 Leo Tolstoy, *War and Peace*, translated by Constance Garnett (Modern Library, 1994), pp. 885–886.

2 Abraham Lincoln, speech on the Kansas-Nebraska Act, October 16, 1854, in *Speeches and Writings*, edited by Don E. Fehrenbacher (Library of America, 1989), Vol. 1, p. 335.

але, як меншае, жорсткімі. Забойтвы за старыя крыўды і за грошы маскуюцца пад любую прычыну, што лепей пасуе да сытуацыі”.³

Трэба прызнаць, што існуюць пэўныя спосабы абмежаваць барбарствы, але яны збольшага прагматычныя, а не маральныя. Негуманнае стаўленьне да палонных ворагаў правакуе іншы бок на тыя ж захады ў дачыненні да іх палонных. Разьлік такога кшталту закладзены ў падмурак Жэнэўскай Канвэнцыі. У гэтым выражаны “рэалізм”, які тэорыя справядлівай вайны пакліканая зьмягчыць. Дык наколькі дзейсныя аргумэнты *jus in bello* непасрэдна *in bello*?

Калі вайна па сваім характары імкнецца набыць скрайнія формы і ня лічыцца зь ідэаламі справядлівасьці, асноўнай карысьцю ад тэорыі справядлівай вайны мусіць быць адказ на пытаньне, ці варта перш за ўсё распачынаць вайну. Аргумэнты, што звычайна прыводзяць у спрэчках па гэтай праблеме (плюс справядлівыя прычыны, належныя мэты, вайна як апошні сродак і яе чаканы посьпех), лічацца дастатковым абгрунтаваньнем, каб абраць шлях вайны. У сярэднявеччы, калі складаліся гэтыя нормы, найбольш спрэчным было пытаньне: хто мае права абвешчаць вайну. На яго прэтэндавалі папы, біскупы, фэадалы, каралі, маркграфы і г.д. З паўстаньнем нацыянальнай дзяржавы праблема зьнікла — як дадзенае прымаўся той факт, што права распачынаць вайну належала лідэру нацыі. Тады асноўная ўвага перайшла на справядлівасьць матываў вайны. Наколькі карысная гэтая норма, каб вызначыць, ці справядлівая вайна вядзецца ў Іраку?

Прадстаўнікі Ватыкана, вядомага захавальніка і абаронцы традыцый справядлівай вайны, неаднаразова падкрэсьлівалі, што распачынаць вайну нельга, пакуль працягваюцца інспэкцыі ААН. Джон Алэн, ватыканскі карэспандэнт газеты Нэшнл Кэсэлік Рэпорт, піша, што “Сьвяты Пасад выступае супраць вайны, інспіраванай ЗША ў Іраку, з рэзкасьцю, якую даўно не выклікала ніводная падзея”.⁴ Ватыканскія СМІ, царкоўныя дыпляматы, прыходзякі сьвятары і сам Рымскі Папа заявілі, што тэорыя справядлівай вайны забараняе ірацкую вайну. Трэцяга траўня 2003 году Ян Павал Другі выправіў кардынала Пія Лянгі, свайго асабістага амбасадара міру, каб у апошнюю хвіліну паўплываць на Джорджа Буша.

А вось правае крыло амэрыканскіх каталікоў было ўпэўненае, што тэорыя справядлівай вайны патрабавала распачаць апэрацыю. Майкл Новак з *American Enterprise Institute* сьцьвярджаў, што вайна ў Іраку ня толькі абгрунтаваная, але й неабходная. Па запрашэньні амбасадара ЗША ў Ватыкане Джэймса Нікалсана ён паехаў у Рым, каб давесьці царкоўнай вярхушцы патрэбу ў вайне. У правале сваёй місіі Новак абвінаваціў “антыамэрыканскія настроі”. Частка каталікоў, што звычайна падпарадкоўваецца волі Папы — Новак, Жан Бэтке Элштайн, Джон Рычард Нойхаўс — сталі абаронцамі “традыцыі справядлівай вайны”, ад якіх, на іх погляд, Ватыкан адыйшоў.⁵ Было нават абвешчана, што Папа ператварыўся ў пацыфіста — нягледзячы на тое, што Ватыкан падтрымаў інтэрвэнцыю ў Косава і агрэсію ў Афганістане. Стаецца незразумелым, навошта наагул патрэбна тэорыя справядлівай вайны, калі спэцыялісты прыходзяць да дыямэтральна супрацьлеглых высноваў наконт справядлівасьці вайны ў Іраку? На самай справе, крытэр “справядлівасьці” — збольшага прадукт рэфлексіі тэарэтыкаў нашага часу — мае мізэрны ўплыў на прыняцьце важных рашэньняў. Прыгожыя размовы пра “традыцыі справядлівай вайны” фактычна бессэнсоўныя, бо гісторыя панятку поўная анахронізмаў і супярэчнасьцяў.

“Традыцыя”

Вялікія імёны, зьвязаныя з традыцыяй, — Аўрэлі Аўгустын і Сьвяты Тамаш Аквінскі. Аўгустын не пакінуў асобных твораў, прысьвечаных вайне. Месцамі, у развагах пра вайну, ён не выходзіць за межы канкрэтных падзеяў і ня йдзе далей за разгляд асобаў, да таго ж яго ідэі значна сказілі камэнтатары.⁶ У сваіх прамовах Аўгустын заклікае не адказваць гвалтам на гвалт і адмаўляе чалавеку ў праве, якое шмат хто лічыць галоўным апраўданьнем справядлівай вайны — праве на самаабарону.⁷ Жаданьне абараніць сябе — гэта ўвасабленьне сябелюбства, што для Аўгустына заўсёды ліха. Але калі чалавек бачыць, што нехта пагражае іншаму, ён можа абараніць ахвяру зь любові да яе — але пры гэтым мусіць любіць і агрэсара.⁸ З апошняга вынікае, што кожная вайна, падмурам якой кляўзэвіцаў *Hass*, паводле Аўгустына, несправядлівая. Больш за тое, нават абараняючы іншых, нельга дзейнічаць “па сваёй ініцыятыве” — за такімі дзеяньнямі хаваюцца эгаістычныя памкненьні. Чалавек забавязаны чакаць, пакуль правамоцная ўлада не павядзе яго за сабой, і пасля ні ў якім разе не катаваць і не забіваць палонных і нявінных.⁹

Погляды Аўгустына на вайну найпаўней выкладзеныя ў пяці вольных параграфіх “Адказу Фаўсту”. Там ён палемізуе з маніхейцамі, якія закідваюць абвінавачваньні габрэйскім патрыярхам, і абараняе мараль майсеевых і

3 Абрагам Лінкальн, ліст да Чарльза Д. Дрэйка і іншых, 5 кастрычніка 1863 году, з “Прамоваў і публікацыяў” Фэрэнбахэра, том 2, ст. 523.

4 Джон Л. Алэн-малодшы, “Уся Папава сьвіта: Ватыкан знутры” (Doubleday, 2004), ст. 372. Сьпіс пададзеных Алэнам выказваньняў прадстаўнікоў Ватыкана супраць вайны ў Іраку (ст. 313-378) уражвае. Прыклад: Папа Бэнэдыкт XVI, на той час Прэфэкт Кангрэгацыі Дактрыны Веры, на пытаньне, ці можна лічыць ірацкую вайну справядлівай, адказаў: “У гэтых абставінах, канешне ж не”.

5 Гл. Жан Бэтке Элштайн “Справядлівая вайна супраць тэрара: Цяжар амэрыканскай магутнасьці ў хуткасьменным сьвеце” (Basic Books, 2003).

6 Пра несистэматычны характар выказваньняў Аўгустына на тэму вайны і памылковай інтэрпрэтацыі іх як падмурка “традыцыі” гл. Р. А. Маркус “Погляды Аўгустына на «справядлівую вайну»” ў кнізе “Царква і войны” пад рэдакцыяй У. Дж. Шэйлс (Blackwell, 1983); Мары-Франсуа Бэруар, “Бэллум”, у “Аўгустына-Лексыкон” пад рэдакцыяй Карнэліуса Мэйера і інш. (Shwabe, 1986); Фрэдэрык Х. Рассэл, “Вайна” у “Аўгустын праз год: Энцыкляпэдыя” пад рэдакцыяй Алана Д. Фіцжэральда і інш. (Eerdmans, 1999).

7 Аўгустын, “Пра свабодную волю” 1.5; “Эпістолы” 47.5; “Адказ Фаўсту Маніхейцу” 22.70; “Горад Бога” 1.21

8 Аўгустын, “Эпістолы” 138.14.

9 Аўгустын, “Горад Бога” 1.21; “Эпістолы” 189, 220, 229. У 229-м лісьце яго знакамітае цьверджаньне “Лепей забіць вайну словамі, чым людзей мячамі”.

pensable but harsh at best, such men make worse by mal-administration. Murders for old grudges, and murders for pelf, proceed under any cloak that will best cover for the occasion.³

Admittedly there are some checks on savagery, but these are less frequently moral than pragmatic. Mistreating the other side's prisoners can lead to the mistreatment of one's own prisoners. Calculation of that sort underlies the Geneva Conventions. But this reflects the "realism" that just war theory is supposed to improve on. So how useful are the arguments of *jus in bello* when one is actually in *bello*?

Jus ad Bellum

If war, once embarked on, will of itself drive toward extremes, overriding concern with justice, then the real use of just war theory must rest mainly on the decision whether to go to war in the first place. The traditional norms for such a discussion are said to be competent authority for declaring war, as well as just cause, proper intent, last resort, and expectable success. When the norms were framed in the Middle Ages, most discussion turned on the authority for declaring war, since there were many competitors for that office—popes, bishops, feudal lords, kings, margraves, etc. With the rise of the nation-state, that debate faded away, since it was assumed that national leaders had the power to initiate war. This left the emphasis mainly on the just cause for war. But how useful was that norm in determining whether a just war was launched in Iraq?

The Vatican, reputed to be a principal custodian of the just war tradition, said repeatedly and emphatically that such a war would be unjust so long as inspections were still taking place under the aegis of the United Nations. John Allen, the Vatican correspondent of the *National Catholic Reporter*, writes that "the Holy See opposed the US-led war in Iraq with a ferocity that few issues in the recent past have aroused."⁴ Vatican publications, Church diplomats, religious congregation heads, and the Pope himself all said that just war theory forbade the Iraq war. John Paul II sent Cardinal Pio Laghi, his personal peace representative, to make a last-minute appeal to President Bush on March 5, 2003.

But right-wing Catholics in America were certain that just war theory called for war. Michael Novak, of the American Enterprise Institute, said the war was not only defensible but mandatory. He went to Rome, summoned by the United States ambassador to the Vatican, James Nicholson, to convince the hierarchy of the need for war. When he failed to change the Vatican's mind, Novak blamed this on "anti-Americanism." A group of Catholics who are normally subservient to the Pope—Novak, Jean Bethke Elshtain, John Richard Neuhaus, George Weigel—became the defenders of a "just war tradition" they felt the Vatican had abandoned.⁵ It was even said that the Pope had turned pacifist—though the Vatican approved of the intervention in Kosovo and the invasion of Afghanistan. One may well ask, what use is just war theory if people supposedly steeped in it could reach such positive conclusions on opposite sides of the Iraq invasion? In truth, the criteria of a just war—the product mainly of late Scholasticism—have little power to determine an outcome. In fact, solemn talk of a just war "tradition" is misleading, since its history is full of anachronisms and contradictions.

"The Tradition"

The great names invoked in the tradition are Saint Augustine and Saint Thomas Aquinas. But Augustine never wrote systematically about war, his ad hoc comments were severely limited by the issue or person he was addressing, and his comments have been widely distorted.⁶ He began from the gospel texts against returning violence for violence, and denied the right that many make the very basis of just war argument—the right of personal self-defense.⁷ That would be an act of self-love, which is always evil in Augustine. But if one sees one's fellows threatened by violence, one can defend them out of love—so long as one loves the aggressors, too.⁸ The latter condition means that any war driven by Clausewitzian *Hass* is unjust for Augustine. Also, even when defending others, one cannot act "on one's own hook," which might also come from selfish motives. One must wait for legitimate authority to command the action, and then one must not kill the innocent, or torture or kill prisoners.⁹

Augustine's most extended discussion of war is in five long paragraphs of his *Answer to Faustus*. There, in opposition to Manichaean attacks on the Jewish patriarchs, he defends the morality of Mosaic and other wars by saying that they were directly ordered by God. One must obey a command from God, even if one does not un-

3 Abraham Lincoln, letter to Charles D. Drake and others, October 5, 1863, in Fehrenbacher, *Speeches and Writings*, Vol. 2, p. 523.

4 John L. Allen Jr, *All the Pope's Men: The Inside Story of How the Vatican Really Thinks* (Doubleday, 2004), p. 372. Allen assembles (pp. 313–378) an impressive chronology of Vatican statements opposing the war in Iraq. Sample: Cardinal Joseph Ratzinger, prefect of the Congregation of the Doctrine of the Faith, asked if this could be a just war, answered: "In this situation, certainly not."

5 See Jean Bethke Elshtain, *Just War Against Terror: The Burden of American Power in a Violent World* (Basic Books, 2003).

6 For the ad hoc nature of Augustine's comments on war, and the mistake of making them the foundation for a "tradition," see R.A. Marcus, "Saint Augustine's Views on the 'Just War,'" in *The Church and War*, edited by W.J. Sheils (Blackwell, 1983); Marie-François Berrouard, "Bellum," in *Augustinus-Lexikon*, edited by Cornelius Meyer et al. (Schwabe, 1986); Frederick H. Russell, "War," in *Augustine Through the Ages: An Encyclopedia*, edited by Allan D. Fitzgerald et al. (Eerdmans, 1999).

7 Augustine, *On Free Will* 1.5; *Epistles* 47.5; *Answer to Faustus the Manichaean* 22.70; *The City of God* 1.21.

8 Augustine, *Epistles* 138.14.

9 Augustine, *The City of God* 1.21; *Epistles* 189, 220, 229. Letter 229 has his famous statement, "Better to slay war with words than men with swords."

іншых войнаў. Аўгустын сьцьвярджае, што яны былі дазволеныя Богам, а чалавек павінен падпарадкоўвацца волі Бога, нават калі не разумее сэнсу загадаў — як Абрагам быў гатовы паслухмяна забіць свайго сына.¹⁰ Сёння та-кое вучэнне больш падыходзіць “іншаму боку” — радыкальным ісламістам, якія вядуць “святую вайну”.

Тамаш Аквінскі для нас ненашмат карысьнейшы. Ён вылучае 3 абавязковыя характарыстыкі вайны, якую можна трымаць: яна мусіць быць абвешчаная законнай уладай, мець справядлівую прычыну і добрую мэту.¹¹ Апошняя тлумачыцца як дзеянне, скіраванае на “сцьцьвярджэнне добра або недапушчэнне зла”, чым можна апраўдаць вайну як інструмент сацыяльнага інжынэрыngu (т.б. для распаўсюду дэмакратыі і адпору тыраніі). Таму ня дзіва, што Аквінскі ўхваліў праект сацыяльнага інжынэрыngu свайго часу — крыжацкія паходы (якія мелі мэтай распаўсюдзіць хрысьціянства і даць адпор мусульманству). Ягонны ідэі зноў-такі больш прыдатныя для распаўсюднікаў ідэі джы-хаду, чым прыхільнікаў сьвецкай дэмакратыі.¹²

Радзей за Аўгустына або Тамаша згадваюць Францыска дэ Віторыё (1486-1546), чалавека, які зрабіў вялікі ўнёсак у тэорыю справядлівай вайны. Гэты гішпанскі дамініканец сьмела выказаўся супраць заваяваньня яго суайчыннікамі абедзьвюх Амэрыкаў, а асаблівую ўвагу надаваў процідзеянню дыскрымінацыі і абмежаваньню гвалту.¹³ Але нават калі ўключыць Віторыё ў шэраг “заснавальнікаў традыцыі”, усё роўна праблематычна будзе скласьці нешта большае за сьпіс пэўных ідэяў і фармулёвак, некаторыя зь якіх настолькі неканкрэтныя і цьмяныя, наколькі гэтага жадаюць тыя, хто распачынае войны. Менавіта па гэтай прычыне ўплыў традыцыі на рэальныя войны быў настолькі слабы. А можа, тэорыя справядлівай вайны — усяго толькі пустая абстракцыя? Калі верыць Майклу Ўолцэру і пагадзіцца з аргумэнтамі, прыведзенымі ў яго новай кнізе, гэта ўсё ж ня так.

Уолцэр

Уолцэр пазьбягае “сьпісаванага” падыходу да так званай традыцыі — ён не выкладае аргумэнты па пунктах у выглядзе пэўнай схемы. У сваёй кнізе 1977 году “Справядлівыя і несправядлівыя войны”, як і ў новай працы “У спрэчках пра вайну”, ён, наадварот, абвяргае ўнівэрсальнасьць некаторых фундаментальных асноваў тэорыі справядлівай вайны. Вось што Ўолцэр піша пра вайну ў Пэрсідзкай затоцы:

“[Пацыфісцкі] рух высоўвае на першы плян два пастулаты тэорыі [справядлівай вайны]. Па-першае, вайна мусіць быць “апошнім сродкам”. Па-другое, нельга, каб колькасьць ахвяраў як сярод жаўнераў, так і мірных жыхароў была неадэкватна большая за заяўленыя мэты вайсковай апэрацыі. Як на маю думку, ніводны з пастулатаў не дапамагае нам правесці жаданую маралёвую рысу”.

Калі Ўолцэр крытыкуе традыцыю, дык навошта ён наагул бярэцца за тэму справядлівай вайны? Па яго словах, праз свой пратэст супраць в’етнамскай вайны ён прыйшоў да разуменьня таго, што трэба знайсці шлях крытыкаваць дзеянні як амаральныя, а ня толькі за іх “неэфэктыўнасьць” у межах тэорыі палітычнага рэалізму. Гэта значыць зноў і зноў зьвяртацца да базавых пытаньняў, сярод якіх і аўгустынава — у якіх разох дазволена (калі дазволена наагул) забіваць іншых людзей?

Глыбока падсьвядома Ўолцэр падзяляе веру Аўгустына ў тое, што ніякая тэорыя справядлівай вайны не здымае з жаўнераў віну за забойствы. Яны, магчыма, вымушаныя забіваць, але іх дзеянні пры гэтым усё роўна застаюцца злачынствамі, бо нават справядлівая вайна — крыніца зла. Паводле Аўгустына:

“Кожны, хто з болем сузірае настолькі аграмаднае, жахлівае, дзікунскае зло, мусіць усьведамляць трагічнасьць вайны. Калі ж нехта адчувае зло, ці нават бачыць яго, і застаецца неканутым, яго стан яшчэ больш трагічны, бо гэты чалавек прамяняў спакой на чалавечнасьць”.

Уолцэр у падобным стылі сьцьвярджае, што ўсе войны парушаюць пэўныя маралёвыя правілы. Але нават калі людзі вымушаныя іх парушаць, правілы застаюцца правіламі: “Выход за межы маралі пакідае пачуцьцё віны як доказ значнасьці зробленага”. У межах “традыцыі” ваяўніцасьць падчас справядлівых войнаў часта ўспрымаецца як маралёвая, што спараджае шавіністычныя настроі і ўра-патрыятызм. Уолцэр адмаўляе народу ў праве на самаўсхваленне. Ён даводзіць, што нават справядлівая вайна “прымушае чалавека — у той ступені, наколькі тое патрэбна — апраўдваць сябе немаралёвай высновай, што мы робім тое, што мусім рабіць (і ўсе магчымыя пазьбегнуць гвалту вычарпаныя).” Парадаксальным чынам, чалавек, які спрабуе дзейнічаць маралёва, усьведамляе сваю амаральнасьць.

Можа, мы імкнемся да недасягальнага ідэалу? Так можна было б лічыць, калі б ня прыклад Лінкальна. У адрозьненні ад большасьці лідэраў, ён намагаўся прыгасіць нянавісьць да ворага падчас вайны, бо добра ўсьведамляў, што зло чыняць абодва бакі. У сваіх вялікодных зваротах Лінкальн заклікае нацыю весьці сумленную вайну, “памятуючы з сорамам пра нашыя грахі і злачынствы”.¹⁴ Падчас в’етнамскай вайны сэнатар Марк Гартфілд прапанаваў рэзалюцыю з заклікам да ўсіх нацыяў павініцца ў вайсковых злачынствах. Яго абвінавачвалі ў непатрыятызьме, закідалі яму намер дапамагчы ворагу і апраўдаць яго дзеянні, пакуль Гартфілд не прывёў у сваю абарону цытаты

10 У адным месцы Аўгустын цытуе Цыцэрона (*Quaestionum in Heptateuchum* 6.10), паводле якога “войны звычайна апраўданыя тым, што яны “звычайна” (*solent*) ёсьць помстаю за зло (*ulcisci injurias*)”. Гэтыя словы часта беспадстаўна прымаюць за выснову самога Аўгустына, хаця яны пададзеныя аўтарам толькі каб падвесці да ідэі, што войны значна больш апраўданыя, калі імі кіруе Бог, “заўжды спакойны, ён ведае дзеянні кожнага з бакоў — людзей нельга лічыць распачынальнікамі такой вайны, яны толькі ўвасабляюць волю Бога”.

11 Тамаш Аквінскі, “*Summa Theologica*” 2-2 40.

12 Аквінскі, *Summa Theologica* 2-2 188.3. Пра ўхваленне Тамашом дазволу Папы на крыжацкія паходы, крыжацкіх клятваў і іх прывілеяў гл. *Scriptum super Sententiarum* 4.32, 38; *Quaestiones de Quolibet* 2 8.2, Том 7.

13 Францыска дэ Віторыё, “Палітычныя творы” пад рэдакцыяй Энтані Пэгдэна і Джэрэмі Лёрэнса (Cambridge University Press, 1991) ст. 314-326. У словах Віторыё пра тое, што агрэсары мусяць адказваць за свае злачынствы — чынінікі Нюрнбэргскага права.

14 Абрагам Лінкальн, зварот да народа да сьвята Вялікадня, 12 жніўня, 1861, цытавана па Фэрэнбахэру “Прамовы і публікацыі”, Том 2, ст.264.

derstand it—as Abraham obeyed the command to kill his son.¹⁰ In today's circumstances this teaching is better fitted to the jihadist "other side"—to those who wage holy war.

Thomas Aquinas is not much more helpful. He has three main norms for permissible war—declaration by competent authority, just cause, and proper intent.¹¹ The last is defined as acting "to promote good or prevent evil"—a thing that can justify war as a tool of social engineering (e.g., to spread democracy and rebuff tyranny). It is not surprising then that Aquinas approved of the social engineering of his day, the Crusades (to spread Christianity and rebuff Muslimism)—which again is more useful to current jihad than to a secular democracy.¹²

The most relevant of the just war theorists is less cited than Augustine or Thomas since he is less known—Francisco de Vitoria (1486–1546), a Spanish Dominican who bravely protested his countrymen's conquest of the Americas. It was he who focused especially on discrimination and proportionality.¹³ But even when he is counted in the "tradition," there is little more than a checklist of items to be ticked off, with some items as broad and vague as any warmaker could wish. That is why the tradition has had so little impact on the actual waging of war. Is just war theory, then, a meaningless exercise? Not if one is to believe Michael Walzer and the arguments of his new work.

Walzer

Walzer avoids a checklist approach to the so-called tradition, ticking off the items on a fixed program. In fact, in his 1977 book, *Just and Unjust Wars*, as well as in his new work, *Arguing About War*, he denies the universal validity of some of the most revered items on the list. Concerning the Gulf War he writes:

The move [toward pacifism] involves a new stress upon two maxims of the [just war] theory: first, that war must be a "last resort," and second, that its anticipated costs to soldiers and civilians alike must not be disproportionate to (greater than) the value of its ends. I do not think that either maxim helps much in making the moral distinctions that we need to make.

If he quarrels with the tradition, why does he bother with it at all? He says that his protest against the Vietnam War made him realize that a way had to be found to object to actions as basically immoral, not just ineffective in terms of "realism." This meant asking basic questions all over again, including Augustine's initial one—when (if ever) is it permissible to kill other human beings?

Walzer is, in a perhaps unconscious way, very Augustinian in his belief that no theory of justice can free warriors from guilt. They may have to kill, but they give rein to atrocities all the same, since even a just war is a fountain of evil. Augustine puts it this way:

Anyone who looks with anguish on evils so great, so repulsive, so savage, must acknowledge the tragedy of it all; and if anyone experiences them or even looks on at them without anguish, his condition is even more tragic, since he remains serene by losing his humanity.

Walzer, in similar vein, says that all war overrides certain moral rules; but even when they have to be overridden, they remain moral rules: "Overriding the rules leaves guilt behind as a recognition of the enormity of what we have done." "The tradition" often implies that belligerent acts in a just war are themselves moral—which is the basis of triumphalism and patriotic smugness. Walzer denies the right to such self-congratulation. Even a just war, he says, "invites—and then only insofar as it also requires—an immoral response: we do what we must (every legitimate alternative having been exhausted)." Paradoxically, then, a person who tries to act morally in war sees his own immorality.

Is this an impossible ideal to expect? One might think so but for the example of Lincoln. While most war leaders ratchet up hatred, he tried to ratchet it down, in recognition of the evil being done on both sides. That was the theme of his Fast Day proclamations, asking people to wage a repenting war, "in sorrowful remembrance of our own faults and crimes."¹⁴ During the Vietnam War, Senator Mark Hatfield introduced a resolution calling on the nation to repent its own war crimes. He was attacked as unpatriotic, as treasonously giving aid and comfort to the enemy—till he revealed that he had been directly quoting Lincoln.

Walzer's moral sensitivities have one special source (among others). Though he says that he wrote his 1977 book on just war in response to the immoral acts committed in Vietnam (napalm, Agent Orange, etc.), he was also disturbed by the Israelis' increasing need to use force. He weighs the rationales offered for the raid on Kibye (1953), for the Six-Day War (1967), for the attack on Beirut's airport (1968) and on Entebbe (1976). He found all but Kibye justified, but he clearly saw the dangers of moral obtuseness in the others.¹⁵ In his new book, he condemns Israeli overreaction to the first intifada:

As even Yitzhak Rabin has recognized, it is not terrorist in character. The youngsters who do the everyday work of the uprising are not a specially trained cadre of killers. They are everyone's children, and they are supported

10 Augustine cites Cicero in one place (*Quaestionum in Heptateuchum* 6.10) as saying that wars are "usually" (solent) justified as "avenging wrongs" (*ulcisci injurias*). This is often falsely cited as Augustine's own summary teaching on the matter, though it is just the first step in an *a fortiori* argument saying that wars are surely more justified if they are commanded by God, "with whom there is no iniquity, and who knows what is owing to each party—in which war the people conducting armies are not to be considered as initiators of the war themselves but as his agents."

11 Thomas Aquinas, *Summa Theologica* II-II 40.

12 Aquinas, *Summa Theologica* II-II 188.3. For Thomas's approval of the Crusades' papal authorization, of crusader vows and of crusader indulgences, see *Scriptum super Sententiarum* 4.32, 38; *Quaestiones de Quolibet* II 8.2, V 7.

13 Francisco de Vitoria, *Political Writings*, edited by Anthony Pagden and Jeremy Lawrance (Cambridge University Press, 1991), pp. 314–326. There are seeds of Nuremberg law in Vitoria when he says that aggressors can be punished for the wrongs they have done.

14 Abraham Lincoln, proclamation of a National Fast Day, August 12, 1861, in Fehrenbacher, *Speeches and Writings*, Vol. 2, p. 264.

15 He did not discuss the raid on Iraq's nuclear reactor, since it had not then occurred, but he justifies it in the new book.

зь Лінкальна. Уолцэраўская маралёвая чуйнасьць мае (між іншых) адную асаблівую прычыну. Нягледзячы на яго цьверджаньні, што кніга 1977 году напісаная пад узьдзеяннем ад жудасных падзеяў В'етнаму (выкарыстаньня напалму, агент Аранжа і інш.), Уолцэра непакоіць тэндэнцыя павелічэньня колькасьці вайсковых акцыяў Ізраілю. Ён аналізуе мэтазгоднасьць рэйдаў на Хібію (1953) і Энтэббэ (1965), шасьцідзённай вайны (1967) і атакі на бэйруцкі аэрапорт (1968). Уолцэр прыйшоў да высновы, што ва ўсіх выпадках, акрамя Хібіі, дзеянні ізраільцянаў абгрунтаваны, але адзначыў небясьпечнае грэбаньне маральлю зь іх боку.¹⁵ У новай кнізе Ўолцэр асуджае залішне жорсткую рэакцыю Ізраілю на першую інтыфадзу:

Па сваёй сутнасьці яна не была тэрарыстычнай, што прызнаў нават Іцхак Рабін. Моладзь, якая штодзень ладзіць акцыі пратэсту, нельга прыраўноўваць да спэцыяльна падрыхтаваных легіёнаў забойцаў. З кожнай сям'і на вуліцу ідуць дзеці, чые дзеянні падтрымлівае насельніцтва і разгалінаваная сетка мясцовых органаў кіраваньня... Шырокі народны рух, у адрозьненьні ад купкі тэрарыстаў, мае права сыцьвердзіць сябе, і палестынцы нарэшце здолелі арганізаваць такі рух. Ізраільцяне прыблізна майго веку памятаюць, як шпурлялі камяні ў брытанскіх жаўнераў. Гэта карысныя, хаця й навязьлівыя ўспаміны...

Уолцэр сыцьвярджае, што ізраільскія ўлады, замест таго, каб карыстаць з гонару палестынцаў і ўсталяваць кантакт з грамадзкім рухам, палічылі для сябе абразай мець за ворагаў дзяцей і "узнамерыліся ня толькі падавіць рух супраціву, але і прымусяць палестынцаў прызнаць сваю паразу — «сьцерці ўсьмешку зь іх твараў»". Ізраільцяне абралі шлях навязваньня міру, а не абмеркаваньня яго ўмоваў, што пасьля значна ўскладніла для іх вяртаньне ў рэчышча перамоваў.

Але спачуваньне першай, або дзіцячай, інтыфадзе не зьмякчае рэзкага асуджэньня Ўолцэрам пазьнейшай палітыкі тэрору, абранай палестынцамі, і, у прыватнасьці, арганізацыю выбухаў тэрарыстамі-сьмяротнікамі. Ён сыцьвярджае таксама, што тэрарызм, забойства бязьвінных людзей з мэтай выказаць свае палітычныя погляды, у прынцыпе ня можа быць апраўданым. Адначасова Ўолцэр адчувае небясьпеку ў супрацьстаяньні тэрору вельмі жорсткімі гвалтоўнымі сродкамі, бо гэта радыкалізуе грамадзтва. "Сьпярша тэрарыстычныя дзеянні апраўдваюць існаваньнем ціску, а пасьля да ціску зварачаюцца, каб пакласьці канец тэрарызму. Першы аргумэнт прыводзяць левыя радыкалы, другі — нэакансэрватыры з правага краю."

Удумлівая і сумленная шчырасьць, як у гэтым выпадку, надала Ўолцэру статус паважанага эксперта ў маралёвых аспектах вайны. Менавіта таму шмат хто чакаў яго парадаў у сытуацыі, калі адміністрацыя Буша распачала агрэсію ў Іраку. Прадказаць яго вэрдыкт было няпроста. Першую кнігу Ўолцэра разглядалі як аргумэнт за тое, што ён ухваліць дзеянні Буша. Той меў на ўвазе прэвэнтывную вайну, а Ўолцэр падтрымаў шасьцідзённую вайну 1967 году, такую ж па характары, і ізраільскі прэвэнтывны рэйд на ірацкую атамную станцыю ў 1981 годзе. Ён ганіць пацыфізм за адмову ад маралёвых абавязкаў. Уолцэр падтрымаў вайну ў затоцы і інтэрвэнцыю ў Косава. Ён падпісаў ліст, складзены Жанам Бэтэ Элштайнам і тымі каталікамі, што абаранялі тэорыю справядлівай вайны, у падтрымку акупацыі Афганістану. Таму якія яго падставы выступіць супраць вайны, якая была ў інтарэсах сяброў Ізраілю?

Але Ўолцэр сказаў апэрацыі ў Іраку "не". У пяці лекцыях-эсэ, пісаных на працягу ўсёй вайскавай акцыі (яны склалі заключную частку кнігі "У спрэчках пра вайну"), ён ганіць вайну яшчэ на яе пачатковай стадыі, на працягу вайсковых дзеяньняў і пасьля ўсталяваньня акупацыйнага рэжыму. Уолцэр кваліфікуе дзеянні ЗША як *injustum ad bellum*, *injustum in bello*, *injustum post bellum*.

1. *Ad bellum*. Уолцэр, нібыта сапраўдны рэспубліканец, бязьлітасна крытыкуе францускае кіраўніцтва і адміністрацыю Клінтана за іх бязьдзеянньне ў дачыненні да Іраку на працягу 1990-х гадоў. Час пужаць Садама вайскавай апэрацыяй і правесць яе пры неабходнасьці быў згублены Клінтанам і французамі, калі той перашкаджаў інспэктарам ААН, якія знайшлі шмат узбраеньняў і зьнішчылі іх, а пасьля наагул выкінуў міжнародную камісію з краіны. Выкарыстаньне ўзброеных сілаў у гэтай сытуацыі ня было б парушэньнем мандату і хутчэй умацавала б пазыцыю ААН. Але "добрыя дзядзькі" праміргалі патрэбны момант. Каб выправіць гэтую памылку, трэба было наклаць санкцыі, абвесьціць усю краіну беспалётнай зонай і падмацаваць патрабаванні новых прававерак вайскавай сілай. Такая тактыка спрацавала ў 2002 годзе, калі інспэктары былі зноў дапушчаныя ў Ірак, а ўзгодненая пазыцыя дзяржаваў зрабіла немагчымым для Садама зьдзейсьніць яго агрэсіўныя пляны, калі такія былі. Стражэйшыя (хаця й абмежаваныя) санкцыі, беспалётная зона над усёй краінай разам з настойлівымі патрабаваньнямі не перашкаджаць працы інспэктараў уяўляліся відавочна больш лягічнай альтэрнатывай паўнамаштайнай вайскавай апэрацыі. "Ня важна, знойдуць інспэктары зброю масавага паражэньня ці не (а некаторыя яе віды вельмі лёгка схваць), самая іх прысутнасьць перашкодзіць разьмясьціць такія ўзбраеньні."

Але пэўныя людзі ў адміністрацыі Буша не падтрымлівалі правядзеньне інспэкцыяў. Яны кпілі з Ганса Блікса. Ня маючы надзейных крыніцаў інфармацыі ў самім Іраку, гэтыя людзі паверылі ў існаваньне там недазволенах узбраеньняў і ўпарта не жадалі, каб нехта ставіў пад сумнеў іх кампэтэнцыю. У бушавым асяродку шукалі апраўданьне тактыкі папэраджальнага ўдару для барацьбы з тэрарызмам па ўсім сьвеце. Яны перакруцілі словы Дэніэла Ёэбстэра, каб сыцьвердзіць сваё права распачаць абгрунтаваную папэраджальную (*preemptive*) вайну.¹⁶ Уолцэр аналізуе гэтую цытату ў першай кнізе пра справядлівыя войны і цалкам слушна адрозьнівае папэраджальную ад прэвэнтывнай (*preventive*), або неабгрунтаванай папэраджальнай, вайны. Ён даводзіць, што Буш абраў апошні варыянт (пры якім небясьпека не відавочная), у той час як вёў гаворку пра першы.¹⁷

У выпадку з Садамам неабгрунтаванай была нават гуманітарная інтэрвэнцыя, бо на той час сур'ёзных парушэньняў правоў чалавека, як у дачыненні да курдаў або пасьля вайны 1990 году, у Іраку не было, а апраўдаць карную апэрацыю заўжды складаней за папэраджальную. Калі б Садам, нягледзячы на інспэкцыйныя палёты і знаходжаньне ў краіне міжнароднай камісіі, аднавіў масавыя забойствы, гэта сталася б ідэальным *casus belli*. Уолцэр

15 У той кнізе ён не разглядаў зруйнаваньне ірацкай атамнай станцыі, бо на той час яно яшчэ не адбылося, а ў новай кнізе Ўолцэр падтрымаў дзеянні ізраільцянаў.

16 Майкл Уолцэр "Справядлівыя і несправядлівыя войны", трэйцяе выданьне (Basic Books 2000), ст.74-75.

17 Віторыё плондруе прэвэнтывную вайну: "Цалкам недапушчальна, каб чалавека забілі за грэх, які ён яшчэ не ўчыніў". Гл. Віторыё, "Палітычныя творы", ст. 315-316.

by a full-scale popular movement and by an extraordinary network of local committees.... Terrorists cannot claim a right to self-determination; a popular movement can, and the Palestinians have finally produced a popular movement.... Israelis of roughly my age remember throwing stones at British soldiers. It is a useful, if also a disturbing, memory.

Walzer says that Israel, instead of using the sense of pride bred in Palestinians to work with a popular movement, felt humiliated by having children as enemies and "aimed not only to defeat the uprising but to force the Palestinians to acknowledge defeat—'to wipe the smile off the Palestinian face.'" Israelis preferred to dictate a peace rather than negotiate it—which made it harder for them to get negotiations when they wanted them.

But sympathy for the first or children's intifada does not affect Walzer's harsh condemnation of Palestinians' later terror tactics, like suicide bombing. In fact, he argues that terrorism—the killing of innocent people as a way of making a political statement—is never justified. Yet he sees as well the danger in fighting terror with terror, turning a nation into the mirror image of its foes. "First oppression is made into an excuse for terrorism, and then terrorism is made into an excuse for oppression. The first is the excuse of the far left; the second is the excuse of the neoconservative right."

Discriminating and painful honesty like this has made Walzer a respected judge of moral issues when it comes to war. That is why many people were looking to him for guidance as the Bush administration considered the invasion of Iraq. It was not clear beforehand what he would say. His first book had been considered "permissive" by some. George W. Bush was talking about a preemptive war, and Walzer had supported the preemptive Six-Day War of 1967 and Israel's pre-emptive strike against Iraq's nuclear reactor in 1981. He condemns pacifism as an abrogation of moral responsibilities. He supported the Gulf War and the Kosovo intervention. He signed a letter drafted by Jean Bethé Elstain and the Catholic just war proponents defending the invasion of Afghanistan. Why, then, would he balk at a war many friends of Israel thought would be in their interest?

But balk he did. In five important lecture-essays written as the crisis unfolded—the culminating section of *Arguing About War*—he condemned the war while it was still in the offing, as it was being conducted, and after the occupation began. The United States conduct was, he concluded, *injustum ad bellum*, *injustum in bello*, *injustum post bellum*.

1. *Ad bellum*. Walzer is as critical as any Republicans have been of France and the Clinton administration for their weak policies toward Iraq during the 1990s. The time to threaten war, and to wage it if necessary, was when Clinton and the French let Saddam defy and, in effect, expel the weapons inspectors, who had found and destroyed many weapons. That course would have strengthened the UN's mandate, rather than undermined it. But the "good guys" blinked. The way to repair that blunder was with sanctions, the no-fly zones, and demands for new inspections backed by force. This approach was working when inspectors were readmitted in 2002, and the combined pressures made it impossible for Saddam to deploy any threats he might have had in mind. Increased (though targeted) sanctions, and a no-fly zone over the entire country, combined with insistence that the inspections continue unimpeded, were obvious alternatives to the ultimate step of military attack. "For whether or not the inspectors find and destroy weapons of mass destruction (some of these are very easy to hide), they themselves are a barrier to any deployment of such weapons."

But members of the Bush team did not want to support inspections. They ridiculed Hans Blix. They had decided, without adequate sources on the ground, that weapons of mass destruction existed, and did not want certainty to be questioned or undermined. They were looking for an excuse to adopt an anticipatory war strategy for dealing with terrorists everywhere. They misquoted Daniel Webster in order to justify preemptive war, citing a passage Walzer had carefully analyzed in his first book on just wars.¹⁶ Walzer rightly distinguishes preemptive from preventive war, and says Bush was adopting the latter (where a threat is not imminent) while talking of the former.¹⁷

Even humanitarian intervention was not justified in Saddam's case, since his major human rights violations, against the Kurds and after the 1991 war, were over, not ongoing, and invasion to punish rather than prevent atrocities is very hard to justify. If Saddam had resumed his mass killings in the presence of inspectors and in defiance of flyovers, this would have provided a genuine *casus belli*. Walzer has condemned the lack (or the listlessness) of intervention to stop such killing in Rwanda and Haiti (and he would now add, no doubt, Darfur). But these cases do not offer true parallels to the Iraq war, where Bush made humanitarian motives the *casus belli* only after weapons of mass destruction failed to turn up:

Now that a zone of (relative) safety has been carved out for the Kurds in the North, there is no compelling case to be made for humanitarian intervention in Iraq. The Baghdad regime is brutally repressive and morally repugnant, certainly; but it is not engaged in mass murder or ethnic cleansing; there are governments as bad (well, almost as bad) all over the world.

Walzer wrote that in September 2002, before the inspectors were readmitted. Once they did reenter the country, his argument was obviously even stronger. He was unequivocal in saying that war at that time would be unjust:

If the dithering and delay go on and on—if the inspectors don't return or if they return but can't work effectively; if the threat of enforcement is not made credible; and if our allies are unwilling to act—then many of us will probably end up, very reluctantly, supporting the war the Bush administration seems so eager to fight. Right now, however, there are other things to do, and there is still time to do them. The administration's war is neither just nor necessary.

2. *In bello*. On the very eve of war (March 7, 2003), Walzer already saw what many people would recognize only much later, that "the administration seems to have no exit strategy, no contingency plans to stop the march"

16 Michael Walzer, *Just and Unjust Wars*, third edition (Basic Books, 2000), pp. 74–75.

17 Vitoria condemned preventive war: "It is quite unacceptable that a person should be killed for a sin he has yet to commit." See Vitoria, *Political Writings*, pp. 315–316.

крытыкаваў абмежаваны характар апэрацыяў у Руандзе і Гаіці (сёння ён, безумоўна, дадаў бы да гэтага сьпісу і Дарфур) і нерашучасьць, зь якой яны вяліся. Але паралелі з гэтымі канфліктамі ў ірацкім выпадку недарэчныя, бо Буш абвесьціў гуманітарную катастрофу падставай вайны толькі пасля таго, як там не знайшлі зброі масавага паражэньня:

“Сёння, калі ў выніку шматлікіх намаганьняў для курдаў створаная зона адносна небясьпечнага пражываньня на поўдні, няма больш сур’ёзнай неабходнасьці ў гуманітарнай апэрацыі ў Іраку. Багдадзкі рэжым бясспрэчна рэпрэсіўны і маралёва агідны, але ён не ўчыняе масавых забойстваў або этнічных чыстак; такіх рэжымаў у сьвеце шмат.”

Уолцэр напісаў гэта ў верасьні 2002 году, да таго, як інспэктараў зноў пусьцілі ў Ірак. Пасьля гэтай падзеі яго аргумэнт стаўся яшчэ больш важкім. Ён недвухсэнсоўна заяўляў, што распачынаць вайну на той момант было несправядліва:

“Калі працягнуцца хістаньні і затрымкі, калі інспэктары ня вернуцца ў Ірак або вернуцца, але ня здолеюць там эфэктыўна працаваць, калі Садам ня ўспрыме ўсур’ёз пагрозу вайскавай апэрацыі і калі нашыя хаўрусьнікі будуць гатовыя да актыўных дзеяньняў, тады шмат хто зь вялікай неахвотай падтрымае вайну, распачаць якую так імкнецца адміністрацыя Буша. Зараз актуальныя іншыя справы, і ў нас ёсьць час, каб іх зрабіць. Вайна, якую плянуе амэрыканская адміністрацыя, ня толькі несправядлівая, але й непатрэбная.

2. *In bello*. Напярэдадні вайны, 7 сакавіка 2003 году, Уолцэр прадказваў тое, што ўсе зразумелі толькі значна пазьней, а менавіта, “што ў адміністрацыі нібыта няма пляну адступу, альтэрнатыўнага [вайне] варыянту.” Калі вайна распачалася, ён упэўнена сьцьвярджаў: “Вайна, якую вядуць амэрыканцы, несправядлівая... Вайна, час якой не прысьпеў, ня можа лічыцца справядлівай.”

3. *Post bellum*. “Акупацыйныя войскі, вядома, маралёва абавязаныя сур’ёзна задумвацца, што яны робяць у іншай краіне. Відавочна, што мы не прайшлі гэтай праверкі.” “Справядлівая акупацыя вымагае грошай, а не прыносіць захопнікам прыбытак.” У кожнай вайне, што праўда, ёсьць свае “мясцовыя каршакі”, тыя, хто спадзяецца скарыстаць з сытуацыі. У выпадку зь Іракам Буш і яго ўрадоўцы актыўна спэкулююць на настроі большай частцы электарату. Яны сьцьвярджаюць, што нясуць Іраку дэмакратыю, нам усім пры гэтым застаецца толькі спадзявацца на іх посьпех. Але зараз відавочна, што перш за ўсё амэрыканцы прынеслі туды сваю мадэль капіталізму...

Разьмеркаваньне вайсковых кантрактаў сярод блізкіх да ўлады кампаніяў ня можа не абураць... [З гэтай мэтай] лепш за ўсё было б звярнуцца да вядомай бесстароннай міжнароднай арганізацыі, або хаця б стварыць кангрэсавую камісію па гэтым пытаньні.

Зь іншага боку, Уолцэр упэўнены, што дзяржава-заваёўніца нясе адказнасьць за хаос, прынесены яе войскам на захопленую тэрыторыю, і таму ня мае права вывесьці іх у зручны для сябе момант. Такія дзеяньні былі б вышэйшай несправядлівасьцю, якая вянецца ўсё астатняй.

Уолцэр прыводзіць пераканаўчыя аргумэнты супраць таго, што распачынаньне, вядзеньне і заканчэньне вайны былі справядлівыя. Але дабіўся ён ня большага за Ватыкан. Таму ці не зьяўляюцца яго аргумэнты гэтакімі ж бэссэнсоўнымі, як і пастулаты тэорыі справядлівай вайны? Спадзяюся, што не. Паразы не пазбаўляюць нас ад складаных маралёвых пытаньняў, а Уолцэр уздымае абсалютова новыя пытаньні. Яго меркаваньні, што да вайны, між іншым прыкладальныя і ў іншых сфэрах існаваньня сучаснай дэмакратычнай дзяржавы.

Дэмакратычная вайна

Найвялікшая заслуга Ўолцэра, напэўна, — яго вяртаньне да праблемы таго, хто мае кампэтэнцыю абвешчаць вайну. Тыя, хто вырашыў, што гэтым правам валодае нацыянальная дзяржава, пасьпяшаліся. У дэмакратычнай краіне кіраваць мусіць народ. Таму павінны ён вызначаць, справядлівая вайна ці не? Нават мысьляры дадэмакратычных часоў, такія як Віторыё і Суарэз, адказвалі на гэтае пытаньне станоўча, а падчас Нюрнбэрскага працэсу была ўзьнятая праблема маўклівага падпарадкаваньня народаў несправядлівым войнам.¹⁸ Уолцэр адзначае, што ўрад ЗША, жадаючы пазьбегнуць шырокага незадавальненьня выбарам на карысьць вайны, паспрабаваў разьмежаваць ваяваньне і дэмакратычныя працэдуры. Пасьля адмены абавязковай службы ў войску ўплывовыя грамадзяне больш не баяліся войнаў за межамі краіны. Абцяжаныя выкарыстоўваць маларызыкаўную тактыку паветраных удараў і найсучасную вайсковую тэхніку накіраваныя на тое, каб паменшыць колькасьць ахвяраў сярод сваіх жаўнераў і рызыку для кожнага зь іх асабіста ў вайне, якую распачаў іх урад. Уолцэр называе агіднай сытуацыю, калі забіваць можна зь нязначнай небясьпекай для сябе. Такія дзеяньні больш падыходзяць снайперу або найманаму забойцу, чым камбатанту.

Больш дзейсны захад, каб не дапусьціць удзелу людзей у працэсе прыняцьця рашэньняў — сёньняшні культ сакрэтнасьці. Нам кажуць, што мы мусім верыць нашым правадырам, бо ня можам кампэтэнтна ацаніць іх рашэньні. Ліндан Джонсан гаварыў, што калі б людзі ведалі тое, што ведаў ён, то ўхвалілі б яго дзеяньні ў В’етнаме. Але народу яго сакрэты ведаць было нельга. Інфармацыя “клясыфікавалася”. Пасьля таго, як старшыня Аб’яднанага штабу камандваньня ЗША паставіў пад сумнеў неабходнасьць прыгатаваньняў да вайны ў Пэрсідзкай затоцы, Дзяржаўны сакратар Джэймс Бэйкер заявіў, што яго меркаваньне ня трэба браць пад увагу, бо той ужо даўгі час ня меў доступу да дадзеных выведкі. Як тады можам мы з вамі, простыя сьмяротныя, мець на гэты конт свае думкі? Покрыва сакрэтнасьці абароніць уладу ад любых аргумэнтаў і закідаў. Калі ў амэрыканскага міністра аховы здароўя Томі Томсана спыталі, чаму ён, каталік, абараняе вайну, якую зганіў Папа, урадоўца адказаў: “Пра тое, што дзеецца ў Іраку, мы ведаем значна больш за Папу”.

Здыманьню адказнасьці з улады спрыяе й цьверджаньне, што прэзыдэнт — “наш вярхоўны галоўнакамандуючы”, якому мы абавязаныя падпарадкоўвацца, а ня несцьці перад ім адказнасьць як грамадзяне. Паводле канстытуцыі

18 Гл. Віторыё, “Палітычныя творы”, ст. 307: “Калі вайна падаецца суб’екту відавочна несправядлівай, ён ня мусіць ваяваць, нават калі тое яму загадвае валадар.”

to war. When the war began, he could say firmly, "America's war is unjust.... A war fought before its time is not a just war."

3. Post bellum. "Surely occupying powers are morally bound to think seriously about what they are going to do in someone else's country. That moral test we have obviously failed to meet." "A just occupation costs money; it does not make money." Admittedly, war always has its peripheral scavengers, its opportunistic camp followers.

In the Iraqi case, however, President Bush and his advisers seem committed to profiteering at the center. They claim to be bringing democracy to Iraq, and we all have to hope that they succeed. But with much greater speed and effectiveness, they have brought to Iraq the crony capitalism that now prevails in Washington....

The distribution of contracts to politically connected American companies is a scandal.... An international agency of proven impartiality would be best [in awarding contracts], but even American regulators, under congressional mandate, would be an improvement over no regulators at all.

On the other hand, Walzer says, a conquering nation is responsible for the chaos it has introduced into a conquered nation, and cannot leave when it suits the conqueror's convenience. That would be adding a crowning injustice to all the prior injustices.

Walzer made very good arguments against the justice of the war's commencement, conduct, and conclusion. But he was no more successful in his opposition than was the Vatican. So are his arguments as useless as those of the tradition? I hope not. We are not exempted from pressing moral claims even by defeat, and he supplies us with better moral claims than we have experienced in the past. Besides, his arguments over war go to many other concerns with democracy in the centralized modern state.

Democratic War

Perhaps the greatest service Walzer has performed is to reopen the question of competent authority for declaring war. That problem was prematurely set aside by those who thought the nation-state had settled it. In a democracy, the people are supposed to be the ultimate authority. Should they be the judges of a war's legitimacy? Even proto-democratic thinkers like Vitoria and Suarez thought that they should, and Nuremberg principles raise the problem of popular complicity in immoral wars.¹⁸ Walzer notes that the United States government, anticipating popular resistance to wars of choice, has tried to insulate warmaking from the democratic process. Abolishing the draft made influential citizens less concerned with service abroad. The promise of low-risk air strikes and technological "smart war" is meant to reduce the casualty rate and minimize the people's stake in whatever wars their rulers might decide on. Walzer finds it repugnant to kill others with small risk of being killed in return—that is more the role of a sniper or assassin than of a combatant.

A more serious way of keeping citizens out of the decision process is the modern cult of secrecy. We must, we are told, trust our leaders to make decisions we are not qualified to evaluate. Lyndon Johnson said that if we knew what he did, we would approve his actions in Vietnam—but we could not know. The information was "classified." When a former chairman of the Joint Chiefs of Staff criticized the preparations for the Gulf War, Secretary of State James Baker said his comments should be disregarded because he was no longer cleared to read the latest intelligence reports. If a man with those credentials is dismissed, how can humble citizen I or humble citizen you have any right to an opinion? Secrecy is a shield against every other authority or challenge. When Secretary of Health and Human Services Tommy Thompson was asked how he, a Catholic, could defend a war the Pope condemned, he answered: "We have much better information than the Pope about what's going on inside Iraq."

The disqualifying of challenges to authority is furthered by the claim that the President is "our commander in chief," to whom we owe a military obedience, not a citizen's responsibility. The Constitution says that the president is "commander in chief of the army and navy of the United States, and of the militia of the several states when called into the actual service of the United States." Putting the nation in a state of permanent war turns dissent into disloyalty and criticism into treason. The fear of being considered insufficiently deferential to the high priests of classified information leaves politicians and the public vulnerable to lies from the top. Even William Fulbright endorsed Lyndon Johnson's lies when he voted for the Tonkin Gulf Resolution. Only Senators Wayne Morse and Ernest Gruening were courageous enough to defy the President and vote against it. You would think that this experience would make senators wary of George W. Bush—but, no, John Kerry and Hillary Clinton voted to give him authority to make war in Iraq. The role of Morse and Gruening was left to Senator Bob Graham and my own state's sainted senator, Richard Durbin. Kerry later said he expected Bush to be responsible in his use of the authority given him. What on the record could have justified such an expectation?

Walzer argued in his 1977 book that much of the American intelligentsia abdicated its responsibility to challenge the assurances of the government during the Vietnam War.¹⁹ That charge applied to experts in and outside government. Robert McNamara should have told us he had doubts when that would have affected events—not thirty years later. I suppose we can expect a similar performance from Colin Powell—the loyal enabler turning at last into the ex post facto penitent. Democrats have been so chary of challenging the President that they have allowed the Bush administration to extend secrecy on an unparalleled scale. When the Democrats still had a majority in the Senate, they would not issue subpoenas to find out who was advising Vice President Cheney on energy policy. Health care statistics were kept secret.

Anything that might be embarrassing to a president is now treated as a national security issue—weakening him, it is said, will hamper his dealings with foreign powers. Unless we treat him as infallible, foes will see him

¹⁸ See Vitoria, *Political Writings*, p. 307: "If the war seems patently unjust to the subject, he must not fight, even if he is ordered to do so by the prince."

¹⁹ Walzer, *Just and Unjust Wars*, pp. 287–303.

“прэзыдэнт набывае статус галоўнакамандуючага войскам і флотам ЗША, а таксама ўзначальвае міліцыю некалькіх штатаў, калі ён закліканы ў войска ЗША”. У краіне, якая знаходзіцца ў стане няспыннай вайны, нязгода ўспрымаецца як непадпарадкаваньне, а крытыка стаецца здрадай. Боязь падацца недастаткова адданымі курсу вялікіх правадыроў робіць палітыкаў і грамадзкіх дзеячаў безабароннымі перад ілжывай інфармацыяй зверху. Нават Уільям Фулбрайт сваёй падтрымкай рэзалюцыі пра Танкінскую затоку маўкліва пагадзіўся з падманам, учыненым Лінданам Джонсанам. І толькі сэнатарам Уэйну Морсу і Эрнэсту Груінгу хапіла мужнасьці, каб кінуць выклік прэзыдэнту і прагаласаваць супраць. Можна было б палічыць, што горкі досвед падкажа сёньняшнім сэнатарам насцьцярожана паставіцца да ініцыятывы Буша малодшага, але адбылося іншае — Джон Керы і Хілары Клінтан аддалі свае галасы за вайну ў Іраку. Роля Морса і Груінга дасталася сэнатарам Бобу Грэхэму і прадстаўніку майго штата — “сьвятому-пакутніку” Рычарду Дэрбіну. Пазьней Керы заявіў, што чакае ад Буша адказнага стаўленьня да выказанага яму даверу. Цікава, на чым грунтаваліся яго спадзевы?

У сваёй кнізе 1977 году Ўолцэр даводзіў, што большасьць амэрыканскай інтэлігенцыі ня выканала свой абавязак, а менавіта, не змагалася супраць афіцыйнай прапаганды падчас в’етнамскай вайны.¹⁹ Абвінавачваньне адрасавалася як урадоўцам, так і спэцыялістам, што не ўваходзілі ў склад кабінэту. Роберт МакНамара мусіў выказаць свае сумневы наконце вайны, калі яго словы маглі нешта зьмяніць, а не праз 30 год. Мне здаецца, тая ж сытуацыя паўторыцца з Колінам Паўэлам, адданым выканаўцам загадаў, які ўжо *post facto* павініўся ў сваіх дзеяньнях. Дэмакраты настолькі нерашуча супрацьстаялі прэзыдэнту, што дазволілі яго адміністрацыі давесці сакрэтнасьць да неверагодных памераў. Калі дэмакраты яшчэ мелі большасьць у Сэнаце, яны чамусьці не пажадалі выклікаць у суд людзей, якія б распавялі, хто кансультаваў віцэ-прэзыдэнта Дыка Чэйні па пытаньнях энэргетычнай палітыкі. У сакрэце захавалі і статыстыку па ахове здароўя.

Усё, што можа пашкодзіць прэзыдэнту, сёньня замоўчваецца пад прыкрыцьцём дзяржаўнай тайны. Інфармацыя, якая аслабіць яго пазыцыі, нібыта пагоршыць імідж прэзыдэнта на міжнароднай арэне. Калі мы не абвесьцім яго непагрэшным, ворагі палічаць прэзыдэнта бездапаможным. Цераз тое, што дэмакратыя ня можа існаваць без адказнасьці, а адказнасьць забясьпечыць немагчыма, калі дзеяньні, за якія ўрад мусіць несць адказнасьць, засакрэчаныя. У выніку справядлівая вайна стаецца немагчымай, бо няма дастаткова правамоцнай улады, каб яе распацаць. Вобраз прэзыдэнта, які абвешчае войны на падставе аднабаковай інфармацыі, па асабістым выбары, а не зыходзячы з аб’ектыўнай неабходнасьці, і ставіцца да сваіх супернікаў як да ворагаў дзяржавы, — больш не сюррэалістычная прыдумка. Уолцэр пасунуў праблему справядлівай вайны з палітычнай пэрыфэрыі ў самы цэнтар дыскусіі пра дэмакратыю.

Гэраклаў з ангельскае Аляксандар Мартынаў

¹⁹ Уолцэр, “Справядлівыя і несправядлівыя войны”, ст. 287-303.

as powerless. Since democracy is impossible without accountability, and accountability is impossible if secrecy hides the acts to be held accountable, making a just war may become impossible for lack of a competent democratic authority to declare it. A president who can make a war of choice, not of necessity, at his pleasure, on the basis of privileged information, treating his critics as enemies of the state, is no longer a surreal fantasy. Walzer has moved the concerns over just war from the periphery of political theory to the very center of our democratic dilemma.

KAMUNIKAT.ORG